

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

(149)

LUKÁCSY SÁNDOR
A DALHON FOLYTATÁSA

SZEGED
1981

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
(SECTIO PHILOLOGICA)

Nyelv és irodalom I. 1955.

Nyelv és irodalom II. 1956.

Irodalom I. 1958.

Irodalom II. 1959.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960—1961). 1961.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus II. 1962.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus III. 1963.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IV. 1964.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus V. 1965.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VI. 1966.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VII. 1967.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII. 1968.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IX. 1969.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X—XI. 1971.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XII. 1972.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. 1973.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum I.

1973. Csukás István: Jókai és a nemzetiségek.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum II.

1973. Даниел Якош: Вопросы содержания и формы в теории литературы Г. В. Плеханова

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIV. 1976.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XV. 1977.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVI. 1978.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVII. 1981.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVIII. 1981.

ISBN 963 481 228 7

HU ISSN 0324—6523 Acta Univ. A. József Nom.

HU ISSN 0586—3708 Acta Hist. Litt. Hung.

A „DALHON” FOLYTATÁSA

Vajda Péter többször megírta ars poeticáját; a legvilágosabban a *Dalhon* első füzetének előbeszédében, ahol e műve furcsa címét is megmagyarázza.

Antropológiai panasszal kezdi: a kozmosz gyermeke szerencsétlen, és szerencsétlenül érzi magát a társadalomban is. Az ember „a minden-tudás tengeréből akarna inni, sőt azon egész tengert fejébe tömné, s ím, a tudásból egy cseppet ha kap; ismer-ni vágy a világ rendszerét, s önmaga is mese maga előtt; igazságot és jogot kíván vezérül, s ábránd és kényre akad; az emberiséget akarná testvérként ölelni, s a rokonokat is egymás romlására törni látja; honfi akarna lenni, de társul keveseket lel, mert a nagyobb szám önhaszon-leső.”

E panasszal a költő a világszellemhez fordul (nem a hegeli világszellemhez, hanem „a jobb világ szelleméhez”). Az két tanácsot ad neki: az ember mint egyén tökéletesedjék, legyen az erény hőse, ki „maga magának elég, nem függ kényuraktul s még maga a sors előtt sem hajol meg”; aki pedig erre nem képes: „a gyöngének, ki keservek alatt nyöge, és az igazságtalanság, (vagy ahogy Vajda Péter, a kalandor nyelvújító írja: igtalanság) békóit hordozá, kiváltás a halál”. A költő nem éri be a vaglyagos tanáccsal, és azt mondja a jobb világ szellemének: „Vigasztalj bennünket mint embereket...” Erre a szellem a következő szöveget intézi a költőhöz: „A tökély korát óhajtja az emberi faj, neked adom és téged bízlak meg azt hatalmas szóval előre hirdetni; igtalanságban szenved fajod, hirdesd te kifáradhatatlan ajakkal az igazat, a valót; jog és erény tapodtatnak porba s aláztatnak meg gonoszok által, légy te a jogok és erények előtűkrözője, hogy lássa fajod, minő menetel van az erkölcs világában, s gyönyörködjék az igazságtételben. Légy ábrázolója azon boldog jövődönnek, midőn az emberi szellem szilárdsági tökélyére vergődött, s az igazság és erény csak diadalmaskodhatik.” A költő vállalná a feladatot, de nem érez hozzá erőt. A jobb világ szelleme megnyugtatta: „Nem te fogsz beszélni, kegyemnek fia, hanem én szólok nyelveden, nem te fogsz festeni, hanem én, képzeleted által, nem te fogsz javasolni, hanem én, elméd által...” A költő engedelmeskedik, „és elkezd azon hont énekelni, melynek képét a szellem fejébe varázsolá.” „Ezen hont pedig dalhonnak nevezők el, az erény és tökély után törekvés, az igazság és a jog-kiszolgáltatás, de még csak költemény honának, melyet leírni s a földre mindig közelebb varázsolni kötelességünk.”

Vajda Péter e megvilágosító szavai értelmében a *Dalhon* nem egyéb, mint a jövő anticipációja, más szóval utópia. Szabályos társadalmi utópiát, mely az eljövendő igazságos jövő képeinek aprólékos és rendszerint geometrikus szellemű rajzát nyújtja agitativ céllal (mint pl. Etienne Cabet-nak épp a *Dalhon* fogantatása idején keltezett *Ikáriai utazása*), Vajda Péter nem írt. Mégis, mivel az utópia-alkotás szellemi műveletének mindkét lényeges kellékét — a jelen társadalmának kritikai elutasítását és az eljövendő igazságos társadalom elveinek kidolgozását és felvilágosító célzatú

hirdetését — a *Dalhon* minden lapján megtalálhatjuk, sőt ez alkotja annak szüntelen és egyetlen mondanivalóját, joggal nevezzük a *Dalhon* utópiának, az utópia sajátos költői határesetének, mely ismereteink szerint egyedülálló a magyar és a világ-irodalomtan. (Persze nem nőjét tekintve.)

A társadalomkritikának és a jövő hirdetésének az utópiában összefonódó tartalmi egysége tette lehetővé Vajda Péter számára, hogy a *Dalhon*ban a legkülönbözőbb műfajú darabokat közölje, keleti — indiai — tárgyú vagy a hun—magyar előidőben elkalandozó beszéyleket éppúgy, mint közelebből meghatározhatatlan prózai darabokat, melyek vagy a költő lírai kozmogóniai elképzeléseit, vagy gyermek- s ifjúkori emlékeit, vagy nyílt politikai vallomásait tartalmazzák. Vajda Péter egész szépirodalmi életművét ez az utópia-koncepció vonja egységbe. A *Dalhon* legtöbb darabját nyilván már e koncepció jegyében írta. Felvett azonban a *Dalhon* füzeteibe számos darabot korábbi munkái közül is, amelyek különféle almanachokban már megjelentek, s amelyek valószínűleg még a *Dalhon* koncepciójának kialakulása előtt keletkeztek. Ez arra vall, hogy Vajda Péter maga is egyetlen egységes egésznek, egységes *Dalhon*nak fogta fel egész szépirói munkásságát, s életművének e felfogásával egy XX. századi költőnek vált előfutárává, mint ezt Juhász Ferencről szóló esszémben már megjegyeztem, tudniillik Juhász Ferenc szokott úgy nyilatkozni, hogy különböző műfajú s hangvételű írásai nem egyebek, mint egyetlen egységes építésű verskatedrális elemei.

A *Dalhon* műfaji sokféleségét nemcsak a koncepció egysége, hanem az egységes stílus és hangnem is összeötvözi. E mű prózaversekben — óvatosan fogalmazva: ritmikus prózában — íródott, s hogy ezt Vajda Péter mennyire versnek érezte maga is, tanúsítja az, hogy a *Dalhon*ba fölvetett számos igazi verset is (rímet vagy klasszikus idomút). A *Dalhon* füzeteinek azonban nem ezek a legköltőibb darabjai. Igazi tehetségét, újító hajlamát és erejét Vajda Péter a ritmikus lírai próza megalkotásával bizonyította be. Már a *Dalhon* első füzetének megjelenése előtt, 1834—35-ben fellépett e kezdeményével *A nap szakaszai*, ill. *A páriának tavaszi dala* című írásaiban. Egyidejűleg a prózavers olyan nagy nyugati művészeivel, mint Lamennais vagy Maurice de Guérin vagy Aloysius Bertrand.

A *Dalhon*nak négy füzete jelent meg: az első kettő 1839-ben, a második 1841-ben, a negyedik és utolsó 1844-ben. Vajda Péter két év múlva meghalt; addig még elég sokat írt folyóiratokban, többnyire mindinkább satirikus hangvételű társadalmi publicisztikát. Hogy ezeket vajon a *Dalhon*hoz tartozónak, a *Dalhon* négy füzete folytatásának szánta-e, nem tudhatjuk; de nem valószínű, mert ezekben nem szólal meg a *Dalhon*ra jellemző prózaritmus.

Van mégis a *Dalhon*nak folytatása. 1846. február 22-én a Kisfaludy Társaságnak a Pesti Hírlapban közzétett titoknoki jelentésében ezt a rövid közlést találjuk: „Vajda Gyöngyvirágok című kéziratból szemelt gyöngyöket.” Mit szemelt, miből, nem tudjuk, mert ez az egyetlen megjegyzés erről, bizonyos azonban, hogy Vajda Péternek voltak, maradtak fenn kiadatlan kéziratai (pl. a Széchenyi Könyvtár kézirtattárában).

1847-ben szó volt arról, hogy ki kellene adni Vajda Péter összes munkáit, ebből azonban nem lett semmi, noha a szándék igazán szép volt: a befolyt összegből Vajda Péter arcképét kívánták megfestetni. Valami azonban mégis történt tíz évvel később, amikor Vahot Imre, *Napkelet* című divatlapjában, az 1857 októbertől decemberig megjelent számokban, kiadott néhány töredéket Vajda Péter hátrahagyott munkáiból. Honnan szerezte őket, nem tudjuk; azt sem, hogy ez a húsz darabból álló s töredékeknek mondott sorozat azonos-e a *Gyöngyvirágokkal*; de ahhoz nem fér kétség, hogy a sorozat mindenképpen a *Dalhon* folytatása: annak a szellemében és stílusában keletkezett remekmű, mely az irodalomtörténet számára mindaddig ismeretlen maradt.

TÖREDÉKEK VAJDA PÉTER HÁTRAHAGYOTT MUNKÁIBÓL

I.

Van fészke a madárnak, zöld lombokon, erdők magányában, s e fészekben boldogság honol. Őrzi fészket a hű anya, táplálja nejét a gondos hím, s szerelmök édent varázsol a vadonba. A tavasz szerelemre heviti őket, és szerelmökből bimbók fakadoznak, rózsákká fejlődnek. Mi boldog gond az, melyly fiaikat melegítik, táplálják s repülni tanítják. Mi kegyetlenség őket mennyöktől megfosztani!

A kis család elsőléle s tavaszokon által megnépesíti az erdőt. Hasonló történik az emberek között. A szerelem virágai a gyermekek. Családot teremtenek az egyesületek, s a család a házi örömek tűzhelye.

Rokonszeny kapcsolja össze a család tagjait, új öröm minden új tag megjelentén, köz bű az öregek elhunytán. De kifogyhatatlan segédszereiben a természet. Az új tavasz új világokat hoz elő, s népesedve látjuk az országokat.

Tökéletlen mű az ember magányában, befejezetlen egész, tökélyre csak társaságban jutó. Csak itt fejtheti ki lelkét, csak itt lehet gazdaggá testben és lélekben, csak itt vergődhetik föl a boldogság magas fokára.

Családokbul nemzet áll elő, s a nemzetnek hazája van, szent föld, mely mindnyájokat táplálja; szép az egész föld, az egész világ. de legszebb a haza föld, legkedvesb az elszigetelt világ, melyben a nemzet él. Szent törvény védi itt az életet, védi a vagyont és szabadoikká tesz, kik a sorsnak rabjai vagyunk.

A legtisztább szeretet a hazában olvad föl. Ki a hont szereti, kettős életet él, egyénit és hazait; ki a hon javára dolgozik, saját javán munkálkodik, de tettét csillagokra írják az angyalok.

Oh hagyj engem is hazám hű fiának lennem, mindenható szellem, hogy minden érzetem a hazát ölelje, hogy minden gondolatom a haza körül központosuljon, hogy tetteim a honéi legyenek.

Legyek tiszta minden érzéstül, barátja az igazságnak, imádoja a szépnék, követője s bajnoka a jognak. Legyen életem neked szentelve, oh haza!

És virágozzál, haza, minden ország fölött; bővelkedjél lelkes fiukban és deli hölgyekben, nagy tettek érjenek napod alatt, s boldogság lakozzék minden virágodon. Engem pedig síromba azon öntudat kíséren, hogy jólétednek napszámosa valék.

II.

Ha a felhőkben villám gyűlt össze, feszültség támad, mely súlygyenyre törekszik. Ha nedvek gyűltek meg a felhőben, lehullnak a hegyekre, leszaladnak a síkra s nem állanak meg csak a tengernél. Hasonló történik az ember keblében is.

Két természettel bír az ember, földivel és égivel. Alá húzza amaz, fölfelé irányozza ez. Boldog, ki a kellő súlygyenyt eltalálja közöttök,

Azt mondja az anyagi ember: Én a világnak akarok élni. Gazdaság legyen birtokom és barát-ság és szerelem. Lakomáktul hangozzanak vissza termeim, a gazdagok bejöhetnek, a koldusokat messze kell hajtani. — Így folynak a dolgok soká, míg az étvágy elrepül, az érzékek eltompultak, a haj megfehérült. Borzasztó rémként mutatkozik távolról a halál, hogy véget vessen minden földi dicsőségnek, hogy elragadjon a szép termékből s a szerelem örömförrását bedugja. A rózsás tavaszt kopár ősz zárja be; az örömeinek átokkal és remegéssel cseréltetnek.

A szellemi ember pedig ekkép szól: Minden mulandó e földön, csak a kebel kincsei nem; mindent itt hágy az ember, csak ösmereteit viszi el és jóságát, erényét. Az anyag csak korlátja a léleknek, mely őt égi reptében akadályozza. Le kell mondani a földiekről. Szegénynek kell lenni aranyban, hogy dús lehessen erényben. Mi az emberek barátsága, mi a lánynak szerelme? Hívek hozzád az emberek, míg boldog vagy, elpártolnak tőled, ha napod beborult. Légy a földön az égé; ölj meg testedet, hogy lelked örökkön éljen.

Az okos ember pedig így beszél: teremtetek harmóniát az ember két természete között; adjátok meg a földi embernek, mi őt illeti, s adjátok meg a szelleminek, mit ő kíván. Munkálkodjatok anyagi vagyonért és izzadjatok szellemi kincsekért, hogy mindenik oldalról vagyonosak legyetek. Az ember mint ember csak e földön él: itt iparkodjék mint ember boldoggá lenni. Vannak örömei a tettnek s vannak örömei a léleknek, ne tagadjátok meg tőle. Így élvén, boldogok voltatok, és nyugalommal nézhettek a percek elé, hol az ember hagyá anyagát és tisztán szellemi életbe lép által.

III.

Honnan kel föl a nap és hová nyugszik le? Mit csinálnak a csillagok, midőn a keleti ormokon föltűnnek és az ég boltját megnépesítik? Miért enyeleg szellő a virágok között, s miért repül a pillangó a kedves rózsára, jogaiba vágva a csattogányak?

A nap szerelme ágyából kel föl ifjodva, és örömének sugaraival világítja meg a földet, és újólág szerelme hullámágyában nyugszik el, hogy szélzene hangozzék füleibe, midőn nászát tartja és lékeket nemz kedvesével. A csillagok a nap hevét ki nem állhatván, éjszaka jönnek elő, hosszú sétájokat végzendők és szerelmeket válogatók, kikkel az óceánba sietnek hajnalal, boldog összekelését ünneplendők. A szellő szerelme a virágokba és csókdossa őket, a pillangó s csalóány égne a rózsáért és versengve édelegnek vele.

Mit az egész természet kéjtelve tesz, az ember is műveli. Láng lakik a szívben, nem csekélyebb a napénál, vágy tölti be a keblét, végtelen, mint a csillagos ég, szerelem lángja, szerelem vágya, mely édeleg, mint a szellő s eped, mint a csattogány. Az ember egyesülni óhajt emberrel s a természet nászénekét mond reája.

Szerelem világít a napban, szerelem ad fényt a csillagoknak, szerelemtől fogantaték a szél, szerelem illatoztatja a rózsát, szerelem magzatja a pillangó. Szerelemtől él a természet. Ha a szerelem kihaland a világbul, sötétség fog uralkodni, s hidegtől dermed meg a lények egyeteme.

Borús az ember élete, de a szerelem megvilágítja, enyhelyet talál benne a szegény, ki szakmány alatt szorong, és a gazdag, ki életunttá lön, és a gondolatok férfia, ki látja, hogy a földön minden hiúság, és az együgyű, ki a viszonyoktul mint polyva hordatik.

És a szerelem szent érzés: megszentesíti a halandó keblét, ki haszontalanságok után akar kapkodni; tettekre hevít és családokat alkot. Ami nagyot, dicsőt mutat az emberiség, annak rugója a szerelem volt. Én a szerelmet az isten legfőbb ajándokának tekintem.

Ellenkező feszültség támad két kebelben, ellenkező lángok lobognak a fiú s lány szívében; egyesülniök kell, hogy a nyugalom helyre álljon. S midőn a szerelmi csók lángol, diadalünnepet ül a természet, örvendeznek az angyalok az égben, mert a föld is mennyé varázsoltatott.

IV.

Két világ polgára vagyok. Testem az anyaghoz kapcsol, lelkem az egekbe visz. Oh bár mindent felejthetnék, mi e földön bánta.

Földnek hívják azon kis csillagot ottan, hazám egykor és rajta kedves hazám. Őt mégsem akarom felejteni. Édesek voltak rajta fájdalomaim, édes a tövis, mely a rózsaszédőt megszurá.

Éreztem ott; érzem az örömöket, melyek ritka virágként fakadoznak; érzem a fájdalomakat, melyek gyomdúsan tenyésznek. Szerettem forrón, s lángjaimban majd elhamvadtam; gyűlöltem a gonoszt és zsarnokot; örültem, ha néha boldogult az igaz, búsultam a gaszág diadalán.

Álmodám honi nagyságról; hogy a nemzet nagy lesz egyetértésben, munkásságban, jólétben. Erősnek képzelém, mint szirtet a tenger árjában, melyet hasztalanul csapkod a hullám; díszesnek, mint a tölgy, mely messze földet beárnyékol a halmon és játszik a viharokkal. Értelmesnek látám őt, melynek nem kell ábránd, hanem való, mely az igazat keresi és hevül a széper. Férfiakat láték benne, erős lélekkel, hajthatlan akarattal, és hölgyeket, mint isten angyalai, kiknek szemsugara fölmelegít, mosolya elbájol, biztatása mennyországgal fölér.

De csalódtam, és lelkem könnyekbe olvada föl. Nem beszélem el magamnak fájdalomaim okát. — Miért keseritem az égi pillanatokat? Nem nyerém azt, amit óhajték; nem láthatám, amit kívántam; de láttam az ellenkezőt, a meghasonlást, hanyatlást és veszedelmet... (elég okot a szenvedésre.)

Búcsút veszek a földi dolgoktól. Kéjelegni fogok az egek hazájában, veletek, magasb lények, kik mint eszmék lebegtetek hajdan előttem. Itt nincsenek igazságtalan emberek, sem gyávák. Itt nem tapodtatik az erény, nem taníttatik a hamis, nem imádtatik a rút.

És te, ki velem jöttél, szívem leánya, öltsd karomba légi karodat, hogy átvezesselek a mennyei virányokon és földi csókjaidért mennyei gyönyörökkel fizesselek.

V.

Hallottál-e két csattogányt dalolni az erdőben? Láttál-e összesietni két csermelyt a ligetek árnyán? vagy ölekezni két villámot sötét éjféلكor? Hallád-e a szellemek dalát holdvilágnál s a búdosók tánczenéjét a nap körül? Láttad-e, mint siet a tű az irányhoz, s az őz a magános forráshoz az erdőben? Ha ezeket láttad, fogalmad van a barátságról.

Megpillantod az embert, és vonzódol hozzá, nem tudva, miért. Harmónia, összhangzat van köztetek, a szív szívébe, a lélek lélekbe akar átolvadni, s mindennek nem adhatod okát: titkos erők munkálkodnak bennetek, s őket követi oly édes, oly kéjteli!

S a barátság az istenek legszebb ajándoka. Mint csattogány a híves csermelyt, mint bárány a fiatal füvet, mint pillangó a tarka virágot, mint sas a napos ormot: úgy szereti a barát barátját. Örömeik egyek, fájdalomaik egyek, titok közöttök nincs. Ha senki nem segít, segít barátod; ha senki nem vigasztal, vigasztal barátod; ha nem örül veled senki, örül barátod.

Az élet viszontagságokkal telve. Ezer baj környezi testedet, ezer baj súlyosodik lelkedre: leroskadnál alattok, ha barátod nincs, ki emelni segítsen, ki a csüggedezőt támogassa, ki a kétségbeeséstől megóvjon. Az élet kopár barátság nélkül; virágos mező a barátság által.

Barátja van a koldusnak, s felejtí, hogy koldus; barátja van a királynak, s csak ekkor valóban gazdag; barátja van a tudatlannak, s tudatlansága kárpótlást kap; barátja van a bölcsnek, s ez többet ér bölcsességénél. A hívőnek barátja isten, s ő boldog a barátságban; a kételkedőnek barátja nincs, s ezért boldogtalan.

Ha megtekintem az életet, azt mondhatom: a barátság képezi benne a szellemi napot, mely világít, melegít, mely kicsíráztatja minden magvát a szívekben, mely gyümölcsöket érlel és az emberi ársaságot táplálja. Barátság a magvető, barátság az esőadó felhő, barátság a napfény, barátság a földi isten.

Amely ügynek őszinte barátai vannak, az sikerül; melynek barátai nincsenek, bukik. Hazám, fölvilágosodás, jog és erények, bár minél több és őszintébb barátaitok legyenek, hogy e nemzet valahára önzéstől menten virágzatának induljon elébe!

VI.

Voltak idők, mikor vak voltam. De kikíváncsozám a napra, s a nap jótékonyan hata szemeimre; világot érezék lassankint, és eljött az idő, hogy lássak.

Örömem kimondhatatlan lön: mert iszonyú kín sötétben bolyongani.

És voltak, kik vezetéek a vakot és beszéltek neki idegen nyelven, melynek szavait értik ugyan, de a szavak alatt alig tudá mit gondolni. Megtelek feje képzeletekkel, világot láta elméjében s hitte, hogy az való világ.

És sokan úgy vannak, mint én valék, de kevesen változnak át, mint én átváltozám.

Az első sugárral meglátám egy részét a valónak, és minden sugártól kérdezősködém a való után. Jöttek a napok, repültek az éjszakák, s egy új világ gyülekezék fejembe, melyet a nap alatt teremtek magamnak. S a világ különbözött a másiktól.

Láttam, hogy csalatkozám. Megszüntem hinni a szavaknak és saját csolnakomon bocsátkozám a tengerre, melynek nem ismerém határait, melynek mélysége előttem tudva nincs.

Ringattak a szelek, játszottak a hullámok, s én örvendezék szép utamnak. De majd beállá a vihar és fölhökké tornyosítá a tenger színét s meghányta csolnakomat.

Néha az egekbe emelt, néha a mélység torkába sodra. Láttam a szirteket, melyek megtörheték kis sajkámat, láttam a sirt, mely magába zárhata.

Elborzadék és sohajtoztam: miért hagyám el a biztos partokat, hol láthatárom szűk volt ugyan, hol agg meséket kelle hallgatnom, de veszély nem fenyegete s biztosan várhatám halálomat.

Míg így epekedém, halada sajkam, szellemem üle belé s látatlanul kormányozá. Eljuték a való hazájába, hol ámitás nem ül a fák gallyain, hol a madarak éneke érthető, hol az ajakak nem csálnak.

Örömemben megsókolám szellememet.

VII.

Halálíg küzd a bibic menyasszonyáért; a kakas uralkodik az udvarban; előljár gögében a nyáj és csordák vezetője. Tetszik magának erejében a gim, büszke hatalmára az oroszlán, s a mennydörgés örvend, ha rettegnek tőle az állatok.

Az ember szinte elsősegeket óhajt magának: gazdagabb lenni másoknál, uralkodni másokon,, főnnhordani fejét, mikor mások lehajtják. Az ember leggőgösb az állatok között.

Szereti a fényesebb ruhát, a dúsabb asztalt, a pompásabb lakot; büszke születésére s a hivatalra melyet pártfogásnak köszön; elbizza magát a tiszteletben, melyet utcán és teremében tapasztal.

Én is szeretem az embert, kiben büszkeség lakik, ki büszke szerzett jószágára, az ültetett kertek-re, a megtermékenyített sivatagra. Ki előhív és megmutogatja kézi munkája gyümölcsét, zöldelő vetéseit, a telt csűröket, a zamatos borok pincéit. Ki bevezet szobáiba s elmondja, hogy azok saját építménye, a bútorok saját vásárlata, s az egész kényelem isten áldása, fáradsága után.

Szeretem a büszke embert, ki nyugodt lélekkel elmondhatja, hogy mindennel bővelkedik, hogy nem szorult nyomorú kortesdjára, nem hivatalra, hogy rossz pénz állapotján segítsen, nem alacsony fogásokra, hogy ne koplaljon. Szeretem, ki el meri mondani, hogy fölül van minden alacsonyságon, hogy nem hódol előítéletnek, hogy akarata szilárd, mint Tátra szikláit. Ki tud nélkülözni, hol kell, s inkább didereg s éhezik, mint öntudatát megsértse.

De nevetem az ostoba gögöt, melynek alapja kívül van az egyénen: ősökben, cifra fogatokban, véletlenül gyúlt gazdagságban; hol azért mered a taraj, mert üres a fej, s pengnek a kérés szavak, mert a kebelben semmi mélység.

Erényekben büszkélkedni dicső dolog; honszeretetben, munkásságban, ismeretek- és ingatlan-ságban. Az erényes ember az istenek büszkesége, ember, ki célt tűz ki magának, jeleskedni magán-körben és hasznos tag lenni a társaságban, ki az igazat kedveli, a jogosat követi, a valódi szépet imádja.

Kedvesem, tekints le a földre... az erényesek száma mi csekélyre olvad le! Az emberek között oly nehéz emberekre akadni!

VIII.

Szellem szövetkezett velem és kérdezősködik tőlem: kit imádnak földön az emberek? — Szellemke, nehéz erre választ adnom.

Az ember többnyire magát isteníti, vagy isteneket farag magának, hogy térdre hulljon előttök.

Láttam embert, ki nem gondolkodék, hanem a múmiákat isten gyanánt fogadá; és láttam embert, ki sokat gondolkozék s a világot múmiává gondolta.

Láttam embert, ki önhasznát vadászva, feledé istent és az erényt; de láttam ritka embert, ki isten- és erényért magát fölládozá.

Láttam embert, ki ösztönének élt, evett, ruházkodott, kéjelgett; és láttam ritka embert, ki csak elméjét művelé, meghalva a világnak s örömeinek.

Láttam embert örök henyeségben, ki jogtalanságból élt, és ezerek hajlának meg előtte; és láttam millió embert, meggörnyedőt a nehéz munkában s meghalót halála előtt.

Láttam embert, kinek joga vala csálni; és láttam sok embert, ki köteles vala magát csalatni.

Láttam embert, ki vaspálcát tartá kezében, redőkbe szedé homlokát és szavát fölemelé, mint a mennydörgés; és láttam embereket, kik remegtek amaz előtt és sújtolni hagyák hátaikat.

Láttam embert, ki rózsakertben születék és rózsaösvényen enyelegete le napjait; és láttam embereket, kik fekete kenyérből sem lakhattak jól.

Láttam embert, ki gúnyolá az istent, és kihívá őt, megmérkőzni vele; és láttam embert, ki rettege istentől és nem mert az égre pillantani.

Láttam embert, ki dacolva a törvénnyel, tiszteletben állá és hosszú életű lőn; és láttam embereket, a törvény szomorú áldozatait, kik tömlőcben szenvedtek és bitón haltak.

Láttam embert, ki irgalmat nem ösmere; és láttam embereket, kik irgalomra nem számolhattak.

Szellemke, itéld meg magad: ki volt mindeniknek istene?

IX.

Barátom, arra kérsz ismertesselek meg istennel. Parancsolj velem, érted mindent megteszek. Föld gyermekei valánk egykor; emlékezzél vissza, mi történt veled.

Érezéd-e repdesni szívedet, midőn a világot keresztülpillantád, midőn láttad a lángoló napot, midőn bús sugáiraiban fűrészte a hold, midőn kétése fényt hintének pályádra a csillagok? Most is örömtől remegsz-e képekre. Ezen öröm istent illeti.

Érezéd-e repdesni szívedet, midőn társnéiddal játszál, midőn egyikkel barátságot kötél, hogy elmondhasd neki szíved titkait, hogy részt vehess örömeiben és megosszad fájdalmait? Most is örömkönnnyű rezeg szemedben, leányom, — ezen öröm istent illeti.

Érezéd-e repdesni szívedet, midőn szokatlan lángtól először gyúla meg, midőn fohászokodál, a magányt kereséd és fájdalomadban sírál? De utóbb megpillantád azt, kivel összeformni óhajtottál, ki életednek élete volt, kiért örömet halál meg. És a fiú karjaira fűzött, szemeidből a mennyet olvasá, melyet karjaidon fölhalált. Boldogok voltatok, — s a boldogság istent illeté.

Leányom, elhoztad szívedet a földről; most is repdes örömedben, ha a világot keresztülpillantod, ha a barátságot érezéd, ha a szerelem lángjára gondolsz; ezen öröm istent illeti.

Ölelj meg, kedvesem, és hagyj ölelni szellemderekadat... fond nyakam közé légkarjaidat és illesd csókokkal az ajkat, mely hajdan édes dalokra olvada melletted. A csók az istenek honában is édes, villámrezgése két rokon húrnak; és a húrok édes zenét adnak, mely visszhangzik ezer csillagokban. E zenében a legistenibb kéj van, — s e kéj az istent illeti.

A lány úgy tőn, mint kértém. Szerelme édes, mint a színméz, barátsága illatos, mint a rózsá, tüze forró, mint a nap. Méhek donognak körül, fölmile csattog rózsáimon, egész világ tolong melegülni körém. És ez mind istent hirdeti!

X.

Elég sokat valánk rabok a földön, kedvesem, kiknek megtiltaték gondolkozni tisztán, beszélni őszintén és cselekedni jogosan. Most előttünk a menny virányai, hogy bekalandozzuk őket és ringatózzunk virágain, hogy szóljunk, ahogy látunk, és cselekedjünk akaratunk szerint.

Nézzük meg a földet amott, mely fáradszón mozog és forog, világát idegen csillagtól nyerő, idegen forrásból szívó a melegséget, mely nélkül megdermedne. Mit takarnak benne az emberek, jó és rossz úton, erőnyesen és vétkezve, mint iparkodik ki-ki elébe kapni a másiknak, hogy híresebb, gazdagabb, tekintélyesebb legyen. Mennyi hasztalan törekvés, mi sok hiú dicsőség, mi érdemtelen fölmagasztalás és méltatlan megvetés! Hályog a szemeken, hályog az ítéleten!

Nem egymaga jár pályáján a föld, hanem testvérei vannak, kikkel szerelmes viszonyban él, rájuk mosolyog, velők érintkezik, kikkel táncot jár, szabályos léptekkel a nagy teremben, melyet naprendszernek mondunk. Nézzük meg ezeket is. Hasonló életet táplálnak ezek ezer alakban, millió változtatással.

E csillagot napnak nevezik. Világot bocsát ez szülőteire és földeriti őket, hogy áldják lételők minden pillanatát. S neki is vannak testvérei, mind fényes arcúak az örömtől, mely szüntelen keresztül árong keblökön. Ők is pályát futnak. E pálya végetlen a halandó előtt, mert nincs kép számára fejében, és nincs szám, mellyel nagyságát kifejezné.

Mi vezeti e sugarakat a térbe? kérdezed: — Azon erő, mely az egész egyetemet kormányozza. Ūljunk fel egyik sugárra s lépjünk át az első naphoz... Hogy ide jusson, ezer év kellene a halandónak. Nálunk a gondolat és végrehajtás egy. Vizsgáljuk meg a harmadik, századik csillagot... Ezeret tekintén által, s vizsgálódásunkat meg sem kezdtük, a milliósoknál vagyunk s még nem is haladánk. A napok száma végtelen, és mi mégis átpillantjuk őket, mert a mi szemeinket idő és tér nem korlátozzák.

És íme, kedvesem, a föld, a nap, a milliárd csillagok az őserőnek hirdetői... ők az erőből mozognak, az erőből fénylenek, rajtok isten lakozik.

XI.

A csattogány dala megszűnik, az ibolyák illata elreppen, a tele hold elfogy s az agg tölgy kidűl. Bekövetkezik a komoly ősz, s lehullanak a fák levelei, beáll a tél, s kihal a természet. A teremő egymaga áll változatlanul, a dolgok folyamán fölül.

Van az embernek is egy ellensége, mely örömeit kívánja s reményeit megsemmisíti. Hideg keményszívű, kit szép szóval meg nem vesztegethetsz, aranyakon meg nem vásárolsz, ki meg nem hajol előttd, ha trónon ülsz is, meg nem lágyul kegyesség látásánál. Elviszi, ha kedve hozza, a legvirágzóbb szüzet, a legdelibb ifjat, a legjobb hazafit. Bevágja kaszáját, és hullanak előtte az emberek, mint a kaszás előtt.

Nincs név, mely irtóztatóbb a halálénál. Hány árvának facsarta ki könnyeit, hány özvegynek szemét veresíté meg, hány országot öltöztete gyászba. Egy fiad van, reménye agg napjaidnak, és ő elviszi; egy leányod, kedves angyal, s ő megfoszt tőle; szerelmes vagy, s életed üdve egy szíven csüng, ő megfagyasztja. Irgalmat névről sem ismer.

És nem mondja meg, hová ragad el. Látatlanul jó, lábhegyen, zajtalanul. Körülnéz a teremekben és áldozatul választ ki egyet, kettőt, sokat. Kiveti hálóját, s ki benne marad, zsákmánya. Azt gondold, csak fájdalmai szűnnek, csak álom hunyta be pilláit, csak szender ül homlokán. De ő nem ébred föl panaszkodni, nem nyitja föl szemeit, nem ül ki homlokára az élet. Ő nem alszik, hanem meghalt.

Néha pedig gonoszszágot űz: elmarad onnan, hol híják, nem hallgatja meg, kik esdve kéri. Szenvedni hagyja az ártatlant, nem szabadít föl a kétségbeeséstől, nem ment a halálos szegénytől. Szeszélye van, melyen nem uralkodhatni.

És mégis jótékony angyal ő. Véget vet a földi bajoknak, eloszlatja a szemek ködét s mindenhatóvá teszi a lelket. Kiegyenlíti az élet ferdeségeit, egy ágyba fekteti a királyt a koldussal s egyenlőn fizet kicsinynek és nagynak. Ő a túlvilág magvetője.

Sokban helyezi erélyét az ember, de ki a halállal játszva bánik, legerélyesebb.

XII.

Az ember sorsa: csalatkozni, csalatkozni másokban és magában, s midőn észre veszi, hogy megcsalák, elveszti hitét maga s a világ iránt. Becsukja fülét, hogy ne hallja többé mások szavait, s belakatolja szívének ajtaját, hogy az érzések rajta ki s be ne járhasanak.

Szerencsétlenség fogja el. Ki előbb a világot tündérszépnek álmodá, most való-rútnak találja; ki hitte, hogy az emberek jók, igazak, őszinték, iszonyodva fordul el most tőlök, mert megcsaláték általok. Nem fűszerezi ebédeit a barátság, nem édesíti álmait a szerelem.

Tagadja, hogy van való a világon. Minden csak szín, hogy bennünket megcsaljon.

Kívánna pedig valót látni, kívánna valót hallani, érezni, tudni. Elkeseredik, panaszoknak ered, vagy haragra gyűl és átkozza lételét, átkot mond a dolgok egyetemére. Gyakran lemond saját léte-
léről, megveti az élet kínálkozó örömeit, s idő előtt adja magának a halált.

Van, ki ellenkező utat választ. Elfordul az eszmevilágtól és karjai közé öleli az anyagi világot. Ővei a napok, míg behunyja szemeit, ezeket használni kell az utolsó percig. Ha őt megcsalák, csal ő is, ha rajta zsarnokoltak, zsarnokol ő is; a tele csűrök, a dús pincék kárpótlást adnak mindenekért. És az emberek nagy számát e két úton látjuk tévelyegni, kétségbeeső nyomorukat és élvadászó naphősöket.

Szellemke, mondd el nekem a mennyei virányokon, hol van a gyógyszer e betegeknek, hogy kigyógyuljon kétségbeeséséből amaz, s hideg önzéséből emez? Vagy átkot monda az őserdő földünkre, hogy itt boldog ne tenyészhesen, hogy ezt hazájának soha ne mondhasa az ember, hogy mindig kikiváncsozók belőle, elébe ismeretlen útnak, s mégis rettegjen megválni napjaitól?

A szellem hallgat; nem tudok hangot csalni szép ajakáról.

XIII.

Születni látja a tárgyakat az ember, és enyészni, mint nyári ködöt, mely a völgyben keletkezik, hogy fölszálljon az ormokra és a semmiségbe tűnjék el. Magát is ködhöz hasonlítja, nem tudja, honnan jött, nem tudja, hová megyen.

Így ered magból a rózsza, magvakat terem és szélnek adja leveleit. Így kel föl a csillag keleten és elhunyt nyugaton.

De az ember nem akar elhunyni, nem akar megválni a napvilágtól, mely oly kedvesen ingerlé szemeit, nem akarja elhagyni az életet, melyben oly sok örömet éledele!

Rettegve tekint a sirra, mely elnyelte őseit ezer ízigen és számára is nyitva tartja torkát; gyűlöli a halált, mely mindent elsodor, mi a földből terme ki, mely irgalmat nem ismerve működik, és úti szekerebe mindnyájunkat fölszed.

Miért e hosszú éj, melyből nincs ébredés; miért ez álom, mely félbe nem szakad?

Igazság-e, hogy lehulljanak arcodról a rózsák, eltűnjék ajakadról a mosoly, kihaljon kebeledből az érzés? Igazság-e, hogy örömeid folyama oly rövid legyen, hogy alig kezdvén látni, becsukjad szemeidet és soha föl ne nyisd?

Érdemes volt-e megízlelned az élet mézét, hogy epedj utána, és bizonyos légy félbeszakadtáról? Érdemes volt-e küzdened, midőn tudod, hogy küzdelmeidért elmarad a jutalom? És ha édesnek talátlad e tudást, érdemes-e megpendíteni eszed húrját, melynek rezgése oly hamar kialszik, hogy többé hangot ne adjon?

Pedig lefoly tengerbe a csermely, vége lesz a nyárnak, elhervad a fű, s kidűlnék a százados fák; te sem vagy különb azoknál. Napjaid kezdetüket vették és végüket látandják.

Atudni fog; z és meg nem mozdulsz, álmak nem fűszerezik nyugtodat. Új virágokat terem föltötted a tavasz, levélrétegekkel takar be az ősz, s új ivadék tapodja porodat, hogy ez is eljön, mint te, és másoknak adjon helyet, mint te.

Ez az élet folyama, éjből jövő, éjbe menő.

XIV.

Sokat törém fejemet, kitudandó: miért nincs az embernek képze a más világról? Miért születik az ember, nem hozva magával eszmét a múltból, és miért nem lát a jövődbe halála után? Miért kell kételkednie lételéről fogantatása előtt és végszendere után? Nem lehetett-e fölszabadítani őt az aggodalmak alól?

Körültre tekint a világban, hogy e kérdésre választ kapjak. Az emberek különbözőleg feleltek. Volt, ki ez élettel monda beérendőnek, volt ki egyenesen a másvilágra utasita; egyik sem tudta kielégíteni.

A természet-anyához fordulék, és megkérdezém benne az anyagvilágot. Ez azt monda, hogy szükségképpen létezik, mint ellentéte az erőnek. De én ebből keveset érték s a válaszon nem tudtam megnyugodni.

Megkérdezém az erőket, a villámot és irányt, és ők válaszoltak: mi mindenütt vagyunk, hol anyag van, és mindenütt vagyunk, hol szellem van: nélkülünk nincs élet, pedig a világban minden él. Mi voltunk az első anyagnál s voltunk az első szellemnél, s leszünk, míg anyag és szellem leend. — A válasz világos, és mégsem foghatom meg.

Megkérdezém az ásványokat, és ők feleltek: mi az erők lapdái vagyunk. Lételünk kezdetét nem tudjuk, mert az idő elejét nem láttuk, végünket nem képzelhetjük, mert elenyészni nem tudunk. Mi örömlünket abban találjuk, ha újabb s újabb alakban idomittatunk.

A válaszon meg nem nyugodhatván, megkérdezém a növényeket, és ők feleltek: Fajunk vén, mint az idő, de kezdetéről mit sem tudunk. Anyától származunk, s apánk létezik, de melyik volt az első anya s melyik lesz az utolsó apa, meg nem mondhatjuk.

Szomorúan mentem át az állatokhoz, és hasonló választ kaptam. A szellemhez kelle végre fordulnom, és ő felelt: Egy szép álmot akara bocsátani rád az alkotó, s a földre száműze. Egy perc a bűálmom kezdete s egy perc lesz véghatása. Boldog vagy, ha szépeket álmodál, s nem boldogtalan, ha nehéz álmaid voltak. A fölébredés ezekből annnyival öröndetesb.

Töböt akarék kérdezni a szellemtől, de hamisan mosolyga. mint szerelmes nőink, és eltűne, mint ezek is tova iparkodnak. — De utoléréndjük őket.

Érdemes-e élni a homályos földön? Érdemes-e megnézni a napot, hogy újlag behunyjuk szemekinket? méltó-e megizlelni az örömt, hogy ismét elbűcsűzzunk tőle?

Vizsgáltam az életet, alant a földön és fönn az egekben, és nagy rejtvénynek találtam, melyet teljesen föloldani egy vállalkozónak sem sikerült. Értjük egyes kételyeit, az egész fejtetlen marad.

Nézem az ázalagokat egy csepp vízben, mint ott mozognak százan és ezereen, s a cseppet tengernek találják, s látám, hogy az ember ily ázalag a földtekén, s világának nem ösmeri ki határait. Ki tudja, hogy e végtelenség nem kurta látásunk szüleménye-e?

Nézém az embereket nappal, és látám jajaik tengerét, figyelék rájuk éjszaka, s hallám panaszaik árját, és gondolám magamban; jobb lett volna ezeknek nem születniök. Ez éhséget szenved, amaz ruházatlan; ezt betegség bántja, amazit lelki vakság; ez szabadságában unatkozik, annak fogságban hosszú az élet; baj fönt és baj alant.

A társaság zsarnokká veté föl magát az egyén fölött; ezereen hervadnak el, hogy nehánynak jó dolga legyen.

És mindazáltal oly édes az élet! A gazdag pompájától nem vál meg örömet, a szegény nyomórától. A tudós ismereteiben gyönyörködik, a tudatlan tudatlanságában. Így védi életét a hernyó, így őrizkedik elleneitől a pillangó.

Ezerekre nem jön egy kétségbeeső, ki lemondana az életről és a száz bajnak fölálodná az egy örömt.

Mert egyes virágokkal csakugyan díszlik a föld. Még Szahara sivatagában is tenyész fű és fakadnak források, s a villám pusztító tüze is világít. Zivatar után pedig legkedvesb a napfény.

Mondjad a koldusnak: uraság vár rád az égben; ő inkább marad itt koldus; beszél el a tudós-
nak, hogy ott tökéletes lesz tudománya; inkább beéri itt a töredékkel. Mert oly szép a nap fénye oly kedvesek a föld virágai, oly édes a lélekzet!

A főbölcsességhez tartozott, úgy alkotni az embert, hogy szeresse lételét és örömet találja a földi dolgokban és örvendezzen a földön a mennyei dolgoknak.

XVI.

A hangya mindig mozog, a méhe mindig repked, az ember mindig kincseket vadász.

Mozgás, haladás, fejlődés a természet törvénye, melyet mindennek kell követnie.

Hegyeken erednek a vizek és lesietnek a sós habok közé; születik a szellő és országokon szalad keresztül; az ifjú tavaszt a férfias nyár s elagguló ősz követik.

Az ember egymaga nem tehet kivételt.

Nem állott mindig úgy a föld, mint jelenben vagyon; izzó tömeg volt eleinte, minden tenyész-élet nélkül. Később látá ásványokat előteremni és növényeket és állatokat. Ezek is tökéletlenek voltak eleinte, tökéletesbek utóbb, legtökélyesb az ember.

Az ember szintén tapasztalatlan gyermek eleinte, fejletlen testű, fejletlen lelkű. Sok nap lefoly, míg ösmeretekre vergődik, sokszor megfordul a göncöl, míg kiképződik teste, hogy a kellő mértéket megüsse. Hasonló hozzá az emberi faj.

Sokáig oktan gyermek volt fajunk, négykézláb járó, sötétben tapogató, ködöt ölelő. Szerette a meséket és gazdagon fizeté, ki mondákkal tartá. Gyönyörködék csalódásaiban s készebb volt heverve hinni, mint munka s fáradság után tudni.

Amint gyermekevei lefolytak, önállásúbb lett. Saját szemeivel néze, saját eszével dolgozók. S hol a való világ ki nem elégité, teremte magának képzeletvilágot, dicsőt, szépet, kéjekkel gazdagot. Olympust tolda a földhöz és isteneket ada társul saját magának. Lön egy való világa s lön költött világa.

Feledé utóbb, hogy a költött világ képzelet-világ, s ennek akart élni; míg férfiai megszólamlának és az ifjú álomképeket elrezzenték. Most, midőn délre jutott a nap, érdemes lön mindent szigorúan megtekinteni.

S látá az ember, hogy elég hosszú élete van élni, hogy dolgozhatnak a holnapról is, hogy gyűjthet a jövődőség számára, mik neki érdemül rovatnak föl. Szerepet cserélt, gondatlan gyermekből s ábrándos ifjúból tettszomjas férfiú vált.

E ponton van fajunk. Öntudatlanul rántatunk a mozgásnak ellenébe... megannyi hangyákká lettünk, kik télire valót gyűjtünk, és méhekké, kik méz után járunk... Kevés a henyé, s ezek is munkára szorítandók. A társaság zsarnoksága itt van legjobban a maga helyén.

XVII.

Fényesen meglekednek tornyaikkal a paloták és várak; szalma földi a kunyhót a völgyben, s nem litizik ki földbe a falu bókai közül. Zene harzog a palotákban, étkek illatoznak, ital pezseg; a sziklaközség puszta tölti be a kunyhót, mert nincs mit enni a gyermekeknek, nincs miből ruházkodnia az időseknek. Arany, ezüst és ékszerek ragyognak a palotában; s tánc van napi renden; faedény és cserép ékesíti a kalibát, s iparkodás korán és későn.

A paloták urai egy munkát ismernek: élvezni. Százazereket költenek az élvért, miből egész falvak megélhetnének. Odaadják kincseiket nekik a tengerek, folyók, síkok és rengeteg. Mindent arannyal fizetnek. És aranyuk bőven van, nem mind saját munkájuk gyümölcse.

A kunyhók lakója nem ismer kényelmet, mert szegénynek születék. Neki a mindennapiért kell küzdenie, hogy legyen fekete kenyér az asztalon és drága só a tartóban. Előtte bezárja kebelét a föld és veritékkel kell kicsikarnia belőle az áldást, — nagyrészt mások számára.

Oh be sokan vannak, kik egyenetlen teherrel küzdenek a földön. Kiknek nem hoz örömet a kelő nap, nem hoz nyugalmat a fekete éj. Kik születtek, hogy reménytelenül dolgozzanak s reményök végpontja a halál!

Én pedig azt gondolám, hogy egyenlő gyermekei vagyunk a természetanyának, hogy mindenikünknek kilátása van boldognak lenni; hogy illő volna munkánk gyümölcset élvezni.

Honnan az erőszaknak e hatalma, hogy ezer évekre úrrá tehet, és ezer évekre szolgává alacsonyíthat? Honnan e bűvös erő az aranyban, hogy birtokosát úrrá teszi a szűkölködő fölött? Midőn uralkodnia az igazságnak és szeretetnek kellene!

Nem csodálom, hogy az emberek a külség majmai. Miért törekednének valódi kincs után, mikor tiszteletet, becsületet, hatalmat és örömöket a gazdagság ad. Lopnak, rabolnak, öldökölnek a göröngyök fia, hogy drága ruhában öltözködjének, hogy fényes teremekben lakhassanak! a jogot, igazságot, ismereteket megvetik, mert azok csak angyaloknak szolgálhatnak ékül, nem embernek. — Arannyal fizettetik a fonákság, tövissel az érdem.

XVIII.

Az idő nagy folyam; senki sem látta az ormot, melyről csergedez, nem a tengert, melyben elvész. És az időben dolgok történnek, melyekről igen nehezen adhatni számot.

Ki fejt meg nekem: hogyan indul el az emberben a vér, hogyan éreznek az idegek, hogyan lakik gondolat az agyban? Ki mondja el: hány nap ragyog az ég üregében, hányszor telt meg és fogyott el a hold, hány tavasz ékesítendi a föld színét? Ki vezet engem le a föld gyomrába, hogy lássam, mi történik itt; ki ültet föl a villám szekerére, hogy lemennydörögjem a gonoszokat; ki szerez meg hitvallásomat, mit a gonoszok loptak el tőlem?

Érezem, hogy nem elégít ki az arany, nem a nyomorú napidíj, melyet a föld gyermekei adnak alamizsnául munkásainknak; nekem nagyobb, szebb, dicsőbb kell. Én nem vagyok csupán e rövid időnek gyermeke, engem nem szüle csupán e nyomorú föld, nekem táplálékot magok az istenek adjanak.

Nemcsak testemet akarom ruházni, hanem lelkemet is... ékszereket nem ohajtok anyagomra, de ékszerektől csillogónak kívánom elmémet, hogy tesszem magamnak, tesszem az emberek- és isteneknek. La helyem ne legyen földi kunyhó, ne földi palota, hanem elmém lakul ismerje az egész világot, mely isten ezer dicsőségével rakva van.

E munkában láttok engem fáradozni. E munkában izzadok, midőn a tanoda falait betölti szavam, midőn magános sétáimon gondolkodom, midőn fölállok a Tátra ormára, s négy országnak beszélem el érzeteimet.

Kis szellő kerekedik a Tátra ormán, játszik és enyeleg, és jártában nő, és nevekedve megrázza a magas bércek erdőlombjait, hogy a zaj kihasson a síkokra, s a fülek elkészüljenek ígéket hallani. A zaj lejön a Mátrára, és ígék zengenek keresztül a Tisza síkján. Az emberiség örül, melynek nyelvéen az igazság hangzik.

És akinek aránya van, odaadja aranyát, lelki testi erejét, szorgalmát, hogy létesüljön, mi igaz, mi jogos, — A gazdagnak új neme csirázik a honban, melyet mindenki bírhat, senkit nem téve szegényebbé.

XIX.

Ki tartja fenn a lelket a hajósban, mikor egész erővel kezd dühöngni a vihar, hullámokat hullámokra tornyosít, megnyitja a mélység örvényeit s leleplezi a veszélyes szirteket? Ki óvja meg kétségbeeséstől a beteget, midőn az orvos mestersége nem segít, midőn a természet hanyagul tesped vagy rossz úton siet, midőn a küszöb előtt a halál bekandikál? Ki fogja karon a szerencsétlent, ha mindenét elsodorta az árvíz, ha leégeté lakát a tűz, ha a háború meztelenen hagyta, ha elrabolták becsületét ha bezárták tömlőc éjjelébé?

Van egy istennő a földtekén, legangyalibb szülötte az egeknek, ki a mindenektől elhagyottat el nem hagyja, ki fölül a hányatott hajóra a hajós mellé, ki helyet foglal a beteg ágya mellett s lebo-csátkozik a börtön éjfelébe. Angyali arca van, homlokán nyugalom ül, szemeiből részvét mosolyog, s ajakáról biztatás hangzik. Ki el nem búcsúzik tőlünk a halál percében, hanem ott is karjára ölel és fölszáll velünk istenhez!

Legkedvesb név ő a föld hátán, neki hódol minden a nap alatt, vele szövetkezik a harcok baj-noka s a gyöngéd leánya, vele nyugszik le a menyasszony és lép új pályára. Őt látjuk a nap mosolygó arcában, a hold szende fényében, a csillagok sugaraiban. Őt halljuk a csalogány dalaiban, a csermely csörgedezésében, a villámok fültompító hangjában. Ő a természet éltetője, a természet legkedvesb leánya.

Sokszor szövetkeztem én is vele, midőn megilleté keblem húrjait isten, és munkára hevültem, hogy dicsőítsem őt és a hazát; midőn föllángolék dalokban és a csattogánnal versengék; midőn az eget akarám levarázsolni a földre. Őt pillantám meg hölgyem szemeiben, midőn lángokra olvadtam, hogy vele egyesüljek. Őt üdvözlém barátaim szent akaratában, kik kezet fogtak velem, harcot vívni a jogtalanság és hazudság ellen.

Remény, szent istennő, te éltetsz egyre engemet; soká látandalak kedvesem szemeiben, hosszan üdvözöllek barátaim kézszorításában. Földérülendnek még a honok, mert te nem hagysz el bennün- ket... veled szövetkeznek férfaink és munkákat végzendenek, te fogsz bennünket vezérteni, s utunkra világítasz hölgyeink szemeiből.

XX.

Lábam alatt a föld terül el, fejem fölött az ég boltosodik; melyikhez tartozom?

Testem a földet nyomja, lelkem az eget emeli: betöltöm-e a tért közöttük?

Szemeimet a föld kellemén legeltetem, de az ég bájaiban úszom lelkemmel: le fogok-e tőlök részegedni?

Méhvé változtam s bedongom a völgyeket, keresve, hol édet szíhassak. Egymást érik a virágok, és én bebúvok mindenik kelyhébe, szívom a mézet, hogy jóllakjam és terhelve térjek haza, fölöslege- met a köztárba rakandó.

Elkábított az illat, megrészegíte az éd, — egyenetlenül repülve tilosokba tévedek. El kell búv- nom a redőnyök mögé vagy a liliumok kebelébe, hogy meg ne lásson a szép hölgy és ki ne tépje szárnyamat. Védném ugyan magam, de rettegek fájdalmat okozni.

Kílesem itt a szív titkait, kihallgatom a sohajokat, sirok a remegővel. Alig várhatom, hogy elszenderedjem. Azonnal ajakára szállok és bemézezem a pirosat, hogy mikor fölébred, édest érezzen, mint a csók után, és édesek legyenek csókjai.

Majd megunom a csekély szerepet és átváltozom sassá, fölmegek Zeüshöz, a villámzóhoz, hogy nektárcelyéből igyam. Megízlelem az istenek kéjeit és átváltozom gondolattá s belopózkodom szerelmesem ágyába. Szűk lesz kedvesemnek a világ, az egeket akarja bekalandozni, — s az eget fejében bírja... Felejtkezik a földiekről, felejtí hogy mézesek ajkai, s nem tudja, miért csüngök moso- lyán, miért élek csókjaiból.

A méh, a sas: a költő. Mézet szed az élet minden virágából és ajkatokra helyezi; fölszáll az i- sterek ho rába s megízlelteti veletek a túlvilág örömeit. Villámmá változik és nyargal a fellegeken, fölül a napsugárra s világokat kalandoz keresztül.

A költő részeg az isteni kéjtől, mely átárong kebelén, ha a világot megtekinti. Idegeit villám- fénnel érinté az alkotó, hogy érzékenyek legyenek, százaszorosan érezők minden örömet, minden fájdalmat. Kebelét húrokból alkotá, melyeken zenét adjon a szellő, a napsugár, a hold és csillagok fénye, a növények öröme s a madarak násza. Ami kéj van a természetben, az mind visszhangzik a költő szívhúrjain, — s ti e zenét halljátok, e hangokban gyönyörködtek!

Sándor Lukácsy

THE CONTINUATION OF „DALHON”

The paper considers Peter Vajda's „*Dalhon*” („Country of Song”) as a sort of poetic utopy showing the two main characteristics of this genre: critical approach to contemporary society and the main outlines and basic principles of a better future society. „*Dalhon*”, this strange work composed of quite a number of different genres all written in rhythmical prose, was published in four parts between 1839 and 1844. From 1844 to his death in 1846 Vajda published mostly satirical pieces in newspapers which can't be considered as the continuation of „*Dalhon*”. But in 1857 a sequence of 20 parts was published — we do not know where the editor Imre Vahot got them from — which is the continuation of „*Dalhon*” in the same beautiful rhythmical prose. This forgotten work of Vajda's is published here.

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

KIADJA

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETE

1. Halász Előd: Vörösmatry és Toldy. 1956.
2. Pósa Péter: Babits Mihály: „Kárvavár”. 1956.
3. Halász Előd: Bevezetés a Faust II. részéhez. 1956.
4. Juhász Gyula elfelejtett Anna-versei. 1956.
5. Vág Sándor: A „La Hongrie Républicaine” és Juhász Gyula. 1956.
6. Berczik Árpád: Raimund pályakezdése hazánkban. 1958.
7. Keszérű Bálint: Adalékok Rimay és Báthoriak kapcsolatához. 1958.
8. Kovács Sándor: Szepsi Csombor Márton prózastílusához. 1958.
9. Kordé Imre: Néhány adat Csokonai „Kultúra”-jának keletkezéséhez. 1958.
10. Kálmán László: Molnár György, a realista színjátszás előfutára. 1958.
11. Nacsády József: A szegedi parasztnovella keletkezése. 1958.
12. Kiss Lajos: Simon István költészete. 1958.
13. Ilia Mihály: A Holnap születése. 1959.
14. Péter László: Juhász Gyula és a „fekete báró”. 1959.
15. Nacsády József: Két kirándulás. 1959.
16. Kovács Sándor Iván: Az európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton írói fejlődésében. Csombor és Bonifacio. 1960.
17. Kiss Lajos: A műveszi tükrözés kérdése. 1961.
18. Kiss Lajos: Mégegyszer a műveszi tükrözésről. 1961.
19. Nacsády József: Jókai műveinek lengyel alakjai. 1961.
20. Kiss Lajos: Modernizmus, formakultúra, korszerűség. 1961.
21. Kovács Sándor Iván: Rimay János és Érsek András. 1961.
22. Biró Ferenc: Egy XIX. század eleji kódex Csokonainak tulajdonított versei. 1961.
23. Kordé Imre: A XVII. századi Szeged és folklorisztikus elemek az Etelkában. 1961.
24. Nagy Géza: Adalék Vörösmarty 48-as szerepléséhez. 1961.
25. Péter László: Juhász Gyula „újságírói sikere”. 1961.
26. Ilia Mihály: A Nyugat és a Holnap. 1961.
27. Krajkó András: Juhász Gyula és az első világháború. 1961.
28. Biró Ferenc: A Mindenes Gyűjtemény (1789—1792) szerkesztőjének nyelv- és irodalomszemléletéhez. 1962.
29. Nacsády József: Jókai „Delejorszag”-áról. 1962.
30. Juhász Antal: Thury Zoltán a Szegedi Naplónál. 1962.
31. Ilia Mihály: Juhász Gyula költészetének motívumairól 1908—1911 között. 1962.
32. Krajkó András: „Piros pecséttel nyílik a titok”. 1962.
33. Szabolcsi Gábor: József Attila expresszionizmusának kérdéséhez. 1962.
34. Keszérű Bálint: Epiktétosz magyarul — a XVIII. század elején. 1963.
35. Vörös László: Az „új hit” motívum tartalma Juhász Gyulánál. 1963.
36. Kovács Sándor Iván: A „Fórum” szerepe felszabadulás utáni irodalmunk történetében. 1964.
37. Krajkó András: A „keresztény kurzus” művelődéspolitikájáról. 1964.
38. Csetri Lajos: A stílus fogalmi és a korstílusok problémája. 1965.
39. Ilia Mihály: Hatvány Lajos folyóirata: az Esztendő. 1965.
40. Scheiber Sándor—Zöldes Jenő: Ady Endre levelei Révész Bélához. 1965.
41. Tamás Attila: Vajda János Alfréd regénye c. műve a magyar romantika néhány problémája. 1965.
42. Keszérű Bálint: A magyar protestáns-polgári későhumanizmus néhány problémája. 1966.
43. Kovács Sándor Iván: Dante neve százötven év magyar irodalmában. 1966.
44. Ilia Mihály: Egy vers értelmezésének lehetőségei (Ady Endre: Az ős Kaján). 1966.
45. Vörös László: Illyés Gyula lírájának realizmusa. 1967.
46. Csukás István: Ján Smrek Petőfi-fordításairól. 1967.
47. Nacsády József: Jókai és népiesség az 1850-es években. 1967.
48. Kovács S. I.—Kulcsár P.: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. I. 1967.
49. Keszérű Bálint: Újfalvi Imre és a magyar későreneszánsz. 1968.
50. Horváth Károly: A magyar felvilágosult klasszicista dráma a műfaj kelet-európai fejlődésében. 1968.
51. Ilia Mihály: Juhász Gyula Tömörkény-kultusza és Tömörkény-életrajzában kiadástörténete. 1968.
52. Tamás Attila: József Attila költészetével rokon sajátosságok Radnóti Miklós lírájában. 1968.
53. Kovács S. I.—Kulcsár P.: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. II. 1968.
54. Keszérű Bálint: Újfalvi Imre és az európai „későhumanista ellenzék”. 1969.
55. Csetri Lajos: Adalékok Döbrentei Erdélyi Múzeumának irodalomszemléletéhez. 1969.
56. Csukás István: Ady és Ivan Krasko. 1969.
57. Krajkó András: Az ellenforradalmi rendszer irodalompolitikájának kialakulása. 1969.
58. Tamás Attila: A „kép” problematikája a költői műalkotásban. 1969.
59. Kovács S. I.—Kulcsár P.: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. III. 1969.
60. Jankovics József: Zilahy János legációs levele Bethlen Miklóshoz (?) 1692-ből. 1969.
61. Dankanits Ádám: Adatok Toroczkai Mátéről. 1969.
62. Bán Imre: Ismeretlen adatok Otrokocsi Fóris Ferenc életéhez. 1969.
63. Kulcsár Péter: Az óbuda egyetem Heltai Gáspár Krónikájában. 1971.
64. Olasz Sándor: Heltai Gáspár 56. meséje és a Tinódi-Cronica címlapja. 1971.
65. Szabó T. Attila: Ifj. Heltai Gáspár élete és helyesírása ismeretéhez. 1971.
66. Ötvös Péter: Thoraconymus Mátyás. 1971.
67. Nussbächer Gernot: Adatok Gyulafi Lestár utazásaihoz. 1971.
68. Balázs Mihály: Ecsedi Báthori István levelei Bocskaihoz. 1971.
69. Somogyi Dániel: Rimay János levele Kővárból Perneszy Erzsébethez. 1971.
70. Keszérű Bálint: Az Újfalvi-per jegyzőkönyve. 1971.
71. Jakó Zsigmond: Miskolci Csulyak István peregrinációs albuma. 1971.
72. Tonk Sándor: Rozgonyi Sutor (Varga) János. 1971.
73. Kovács Sándor Iván: Utaleíró utazók — utazási irodalom a XVI—XVII. században. 1971.
74. Bácskai Antal: A Zrínyiek erdélyi kapcsolataihoz. (Levelek 1654—1679-ből). 1971.
75. Wittman Tibor: Az Újvilág képe Comenius didaktikai műveiben. 1971.

76. Holl Béla: Tasi Gáspár. (Adalékok XVII. századi fordítási irodalmunk történetéhez.) 1971.
77. Czege Imre: Amosius korai magyar tanítványai. (Ismeretlen frankeri disputációk 1624–1625-ből.) 1971.
78. Németh S. Katalin: Borsáti Ferenc Metamorphosis-a. (A protestáns barokk kérdéséhez.) 1971.
79. Szauder József: Tizenhetedik századi magyar utazó Spanyolországban. 1971.
80. Esze Tamás: Kolozsvári könyvek Baranyában. 1971.
81. Tarnócz Márton: Egy kuruckori vers szövegtörténetéhez. (Descriptio fortunae inconstantiae.) 1971.
82. Gál István: Erdélyi levelek a British Museum-ban. 1971.
83. Jankovics József: A levélíró Bethlen Miklós arcképéhez. (Két kiadatlan levél közlésével.) 1971.
84. Csukás István: Adalékok a két világháború közötti magyar–szlovák irodalmi kapcsolatokhoz. (Harcok Petőfi szellemi hagyatéka körül.) 1972.
85. Nacsády József: Az irodalmi népiesség és az 1848–49-es forradalom. 1972.
86. Horváth Károly: A felvilágosodás korának irodalmi irányzatai a közép-kelet-európai irodalmakban. 1972.
87. Krajkó András: A Nyugat kritikájának változásai 1919 után. 1972.
88. Illia Mihály: Egy Nyugat-kortárs Erdélyben. (Tompa László költészetéről.) 1972.
89. Pósa Péter: Keats esztétikájáról és költészetéről. (Halálának százötvenedik évfordulójára.) 1972.
90. Nagy Barna: Tervezet Ecsedi Báthori István műveinek kiadására. 1972.
91. Kovács S. I.—Kulcsár P.: Szepsi Csombor Márton ismeretlen értekezése. 1972.
92. Jankovics József: A Pápai Páriz család angol kapcsolatainak történetéhez I. (Ifjú Pápai Páriz Ferenc londoni levelei.) 1972.
93. Vörös László: Az esztétikai valóságfogalom néhány vitás kérdése. 1973.
94. Cseri Lajos: Egy Csokonai-vers keletkezéstörténetéhez. (A reményhez.) 1973.
95. Horváth István: Balassi poetikája. (Kérdések.) 1973.
96. Olasz Sándor: A kálvini művészettárfogásról és magyarországi kisugárzásáról. 1973.
97. Balázs Mihály: Andrzej Frycz-Modrzewski. (Halálának négyszázadik évfordulójára.) 1973.
98. Németh S. Katalin: A Pécsi disputa szövegeiről. 1973.
99. Benda Kálmán: Filiczki János levele 1605-ből. 1973.
100. Somi Éva: Az újsztoicizmus (Lipsius) hatásának nyomai Borsos Tamás naplójában. 1973.
101. Merényi Varga László: Thordai János Epiktetosz-fordításának stíluskérdéséhez. 1973.
102. Zentai Mária: Rimay-hatás Thordai János szövegeiben. 1973.
103. Varga Imre: Egy bűjdöső énekünk történetéhez. 1973.
104. Jankovics József: Ismeretlen panaszének a kuruckorból. 1973.
105. Agárdi Péter: Adalék a Zrínyi- és Gyöngyösi-hagyomány párhuzamos történetéhez. (Könyvi János: Magyar hadi román, 1779.) 1973.
106. Ladányi Sándor: Aranka György levelei Ráday Gedeonhoz. (1789–1791.) 1973.
107. Csukás István: Vajansky műveinek magyar világa. 1976.
108. Vörös László: A tükörkéz kategóriája Marx filozófiájában. 1976.
109. Sipka Sándor: Beöthy Zoltán irodalomtörténeti tankönyve a középiskolai oktatásban. 1976.
110. Baranyai Zoltán: Naturalista szemlélet és szecessziós kompozíció. (Egy Bródy-novella elemzése.) 1976.
111. Szigeti Lajos: A „felnöttség” vállalása József Attila költészetében. (József Attila Kosztolányi-bírálatának lírai fedezete.) 1976.
112. Scheiber S.—Zsoldos Z. F.: Mikszáth Kálmán levelezéseiből. 1976.
113. Csukás István: Ady nemzetiség-szemlélete. 1977.
114. Nacsády József: Ady és az Arany-hagyomány. 1977.
115. Krajkó András: Harckor Ady irodalmi örökségéért. 1977.
116. Illia Mihály: Egy Ady-motívum tanulságai. 1977.
117. Szigeti Lajos: Egy Ady-vers értelmezéséhez. (Kocsi-út az éjszakában.) 1977.
118. Papp István: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében. 1977.
119. Vörös László: Ady és Csinszka. (Gondolatok Robotos Imre könyvéről.) 1977.
120. Baranyai Zoltán: Adalékok Ady és Csáth Géza kapcsolatához. 1977.
121. Nacsády József: A „hallgató” Arany és az „Öszikék”. 1978.
122. Csukás István: Vajda János és a nemzetiség kérdés. 1978.
123. Papp István: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében II. (Motívumvizsgálat) 1978.
124. Krajkó András: A magyar fa sorsa 1927-ben. (Viták Makkai Sándor Ady-könyvéről.) 1978.
125. Illia Mihály: Juhász Gyula kiadatlan foljgyezései Adyról. 1978.
126. Baranyai Zoltán: Krúdy Gyula: Boldogult urikörömben. 1978.
127. Vörös László: A Babits-líra egyik kulcsmotívumáról. 1978.
128. Szigeti Lajos: A „Szabad-ötletek jegyzéke” és a kései versek. (József Attila költészetének néhány motívumához.) 1978.
129. Csukás István: A nemzetiességi kérdés Kemény, Jósika, Madách és Eötvös műveiben. 1981.
130. Nacsády József: Móra Ferenc és a szegedi novellista hagyományok. 1981.
131. Kiss Lajos: Németh László, a gondolkodó. 1981.
132. Szigeti Lajos: Az „édes mostoha”. József Attila anyavereiseihez. 1981.
133. Horváth Béla: Népszokások József Attila költészetében. 1981.
134. Lengyel András: Juhász Gyula kiadatlan levelezéséből. 1981.
135. Balázs Mihály: Veronai Gábor és Szanoki Gergely verses vitája.
136. Németh S. Katalin: Egy elveszettnek hitt Sylvester-nyomatvány.
137. Stoll Béla: Magyar vers az 1540-es évekből.
138. Téglási Imre: A latin purizmus. Keresztény vagy pogány humanizmus?
139. Ötvös Péter: Három psalmus a „Paradoxa” fényében
140. Horváth István: Padovában esztétikát tanulni.
141. Holl Béla: Adatok David Chytraeus magyarországi vonatkozásairól.
142. Máté Györgyi: Jean Bodin és a magyar későreneszánsz.
143. Szőnyi György Endre: Comenius asztronómiai világképe.
144. Jankovics József: Apáczai hatása Bethlen Miklós pedagógiai törekvéseire.
145. Szőrenyi László: „Tükröske. Egy ficzkópóéta számára.” (Ungvárnémeti Tóth László kritikai fogadtatása.)
146. Cseri Lajos: Berzsenyi A közelítő tél című versének előtörténetéhez.
147. Kocsizsky Éva: Berzsenyi Dániel mimesziszelmélete (Rész tanulmány a Poétai Harmonistia magyarázatához.)
148. Zentai Mária: Vörösmarty Mihály: A Rom. (Elemzés).
149. Lukács Sándor: A Dalhon folytatása.
150. Szabály Mihály: A vén cigány „háttér” az 1850-es években.

Különlenyomat az Acta Historiae Litterarum Hungaricarum XVIII. (1981) kötetéből
 Felelős kiadó: a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Dékánja
 81-312—Szegedi Nyomda